

Світлана Ю. Аксьонова¹, Борис О. Крімер²
**ВИКЛИКИ І ПЕРЕПОНИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ
ЯКОСТІ ЖИТТЯ ВЕТЕРАНІВ ТА ЇХ СІМЕЙ**

У статті проаналізовано виклики і перепони на шляху підвищення якості життя, з якими стикаються чи можуть зіткнутися сім'ї ветеранів/ветеранок російсько-української війни. В роботі узагальнено емпіричні дані, дотичні питанням якості життя сімей ветеранів/ветеранок війни в Україні, структуру домогосподарств учасників бойових дій, дослідження комплексності у соціальній політиці. Аналіз проведено в рамках загальної теорії якості життя сімей.

У результаті комплексного аналізу широкого масиву сучасних досліджень сформульовано нові виклики, які повстають перед сім'ями ветеранів/ветеранок при поверненні до (відносно) мирного життя, серед яких неготовність державних інституцій до вирішення постійно зростаючих проблем забезпечення належної якості життя ветеранів/ветеранок та їхніх сімей; перебування в умовах тривалого стресу тих, хто потребує підтримки і допомоги, й тих, від кого очікують таку підтримку і допомогу; підвищення ймовірності загострення сімейних проблем і конфліктів; недостатня обізнаність членів родини щодо способу підтримки і допомоги ветеранам/ветеранкам тощо.

На основі аналізу структури домогосподарств учасників бойових дій підкреслено важливість сімейно орієнтованого підходу до формування державної політики стосовно ветеранів/ветеранок.

Подолання широкого спектра викликів і перепон на шляху підвищення якості життя сімей різного типу зумовлює необхідність послідовного комплексного підходу до формування державної політики. Теорія якості життя сімей пропонує багатовимірне бачення проблематики, яке варто застосувати при формуванні політики, зосереджуючись на розвитку сильних сторін сім'ї, а не на її слабкостях, поєднуючи індивідуально-орієнтований підхід з сімейно-орієнтованим, об'єктивні характеристики з суб'єктивними показниками у подоланні нових викликів для ветеранів/ветеранок та їхніх сімей.

Ключові слова: ветеран/ветеранка, російсько-українська війна, сім'ї ветеранів, якість життя, теорія якості життя сімей.

Табл. 1. Літ. 18.

DOI: 10.32752/1993-6788-2026-1-297-250-259

¹ ORCID: 0000-0003-0516-9078

¹ Scopus ID: 57190218275

² ORCID: 0000-0002-2103-6622

² Scopus ID: 57190216225

Svitlana Aksyonova, Borys Krimer,

**CHALLENGES AND OBSTACLES TO IMPROVING THE QUALITY
OF LIFE OF VETERANS AND THEIR FAMILIES**

The article analyses new obstacles and challenges faced or potentially faced by families of veterans of the Russian-Ukrainian war that impact their quality of life. The paper analyses empirical data related to the quality of life of families of war veterans in Ukraine, the structure of households of combatants, and the study of complexity in social policy. The analysis is conducted within the framework of the Family quality of life (FQOL) theory.

¹ Mykhailo Ptukha Institute for Demography and Life Quality Research of the NAS of Ukraine. Ukraine.

² Mykhailo Ptukha Institute for Demography and Life Quality Research of the NAS of Ukraine. Ukraine.

Analysis of broad array of the contemporary studies allowed to formulate the new challenges encountered by families of veterans during reintegration into civilian life, among them institutional unreadiness of state bodies to address the continuously growing problems of ensuring adequate quality of life for veterans and their families; prolonged stress experienced by both those needing support and those expected to provide it; increased likelihood of family problems and conflicts escalating; insufficient awareness among family members regarding ways to support and assist veterans.

Based on the analysis of household structures of combatants, the importance of a family-oriented approach to shaping state policy concerning veterans is emphasized.

Overcoming the wide range of challenges and obstacles to improving the quality of life of different types of families requires a comprehensive approach to public policy development. The theory of family quality of life offers a multidimensional vision of the issue that should be applied in policy, focusing on the development of family strengths rather than weaknesses, combining an individual-oriented approach with a family-oriented one, objective characteristics with subjective indicators in overcoming new challenges for veterans and their families.

Keywords: *veteran, Russian-Ukrainian war, families of veteran, quality of life, Family quality of life (FQOL) theory*

Peer-reviewed, approved and placed: 11.03.2026

Постановка проблеми. В Україні інституція сім'ї першою прийняла виклики російсько-української війни: родинні зв'язки виконали вагому функцію щодо життєзабезпечення й підтримки у перші місяці повномасштабного вторгнення; сімейне оточення вже відіграє й відіграватиме надалі ключову роль у реабілітації тих, хто повертається з фронту додому, маючи негативні наслідки війни для фізичного та психічного здоров'я, і від цієї ролі залежить їх адаптація й можливості повноцінного життя та його якісні параметри. З моменту повернення ветерана/ветеранки додому, особливо після поранення чи іншого травмування, для сім'ї актуалізується потреба навчитися «спільно будувати свій новий побут, який у більшості випадків змінюється назавжди», і це стає «великим викликом» і випробуванням для сім'ї [1].

В Україні «образ ветерана», уявлення про їхні потреби і потреби їхніх сімей формується не «абстрактно», а «на основі особистого досвіду спілкування», адже за результатами загальнонаціонального опитування, ініційованого Українським ветеранським фондом, наприкінці 2025 р. вже 64 % опитаних мали ветеранів російсько-української війни 2014–2025 рр. серед членів своєї сім'ї та близьких друзів [2]. Усвідомлення того, що у питаннях ветеранів/ветеранок не буде легких рішень, проявили результати іншого опитування: на запитання «Які основні виклики Ви бачите для України після перемоги?» 52 % респондентів зазначили «адаптацію ветеранів до мирного життя» і цей варіант був на третьому місці за частотою вибору, а на п'ятому місці опинилися «проблеми зі здоров'ям, лікуванням, реабілітацією населення» – 44 % респондентів виказали впевненість у цьому [3]. Отже тема викликів – реальних і потенційних – для сімей ветеранів/ветеранок, їх вплив на якість життя цих сімей потребує суспільної уваги і наукового аналізу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Війна РФ проти України спричинила відчутний поштовх для розвитку державної ветеранської політики, подальшого розроблення її нормативно-правового забезпечення,

внесення змін у чинні закони, продиктовані потребами часу і новими викликами перед громадянським суспільством і державою. Більше тридцяти років державна політика соціального захисту ветеранів війни регламентується Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», який є основою для підтримки українських ветеранів. У документі зазначено, що політика поширюється на членів сімей ветеранів, а також на «членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України» і здійснюється «шляхом надання їм пільг і гарантій соціального захисту відповідно до законодавства» [4].

Значні зрушення у справах ветеранської спільноти декларуються схваленою у листопаді 2024 р. «Стратегією ветеранської політики на період до 2030 року». Її мета, поміж іншим, полягає у забезпеченні комплексної державної підтримки ветеранів для відновлення добробуту їх та членів їхніх сімей, у кроссекторальній допомозі протягом усього життя відповідно до виявлених потреб кожного/ кожної [5]. Цінність цієї стратегії полягає у тому, що, по-перше, передбачено комплексний підхід до підтримки, по-друге, поширюється на всю сім'ю, а не є індивідуально орієнтованою лише на ветерана/ветеранку, по-третє, допомогу планується забезпечувати впродовж усього життя, а не лише на певних його етапах.

Тематика сімей ветеранів охоплюється сучасними дослідженнями, водночас таким сім'ям присвячено помітно менше окремих (спеціальних) досліджень ніж безпосередньо ветеранам. За роки війни сім'я продемонструвала стійкість, адаптивність, гнучкість, тобто високий рівень резильєнтності. Втім, численні ризики і проблеми є суттєвим викликом для резильєнтності сім'ї та суспільства [6]. Успішна реалізація траєкторії повернення ветеранів до цивільного життя потребуватиме комплексного підходу до формування державної політики, що враховує вплив воєнного досвіду на їхнє життя та життя їхніх сімей [7].

З 2022 р. щорічно за ініціативи Українського ветеранського фонду проводиться загальнонаціональне опитування. Його метою є виявлення потреб і проблем ветеранів/ветеранок, їх зміни з кожним роком, та з'ясувати наскільки вони співпадають з уявленнями українського суспільства (обстеження «Портрет ветерана») [2]. Це й низка інших обстежень, на результатах яких ґрунтується подальший аналіз і висновки, мають величезну значимість для розроблення ефективних планів і конкретних заходів з реалізації «Стратегії ветеранської політики».

Мета дослідження: у контексті теорії якості життя сім'ї проаналізувати перепони і виклики на шляху підвищення якості життя сімей ветеранів/ветеранок.

Основні результати дослідження. На шляху «адаптації ветеранів до мирного життя» існує чимало вагомих перепон. Розглянемо окремі з них:

1) Неготовність більшості державних інституцій до викликів, пов'язаних із забезпеченням належної якості життя як безпосередньо ветеранів/ветеранок, так і їхніх сімей. За результатами всеукраїнського соціологічного дослідження Київської школи економіки у березні 2024 р. 46% опитаних ветеранів/учасників війни вважають неефективною систему соціальної

підтримки для задоволення потреб ветеранів (причому, 20% назвали її «зовсім неефективною»), а от ефективною її охарактеризували 28% (але лише 5% готові були її назвати «дуже ефективною»). А от оцінки членів домогосподарств, в яких є ветерани, виявились гіршими: 56% вважали систему соціальної підтримки для задоволення потреб ветеранів неефективною і лише 16% ефективною [8]. У іншому дослідженні, проведеному більше ніж через півтора роки потому, іншою соціологічною групою, оцінка ефективності державних програм підтримки ветеранів/ветеранок виявилась не більш оптимістичною: 40% вважали такі програми неефективними (причому 12% сказали, що вони «зовсім неефективні»), хоча 51% опитаних були готові визнати їх ефективність (але лише 7% вказали про їх цілковиту ефективність) [2].

Неготовність інституцій підтверджується дисбалансом між потребами ветеранів/ветеранок та їхніх сімей і забезпеченістю цих потреб. Зокрема, за результатами опитування, ініційованого Українським ветеранським фондом, як у 2024 р., так й у 2025 р., найбільш затребуваними були напрямки матеріальної підтримки (50% опитаних вказали на цей напрямок) і медичної (43%), а як «повністю забезпечено» матеріальною підтримкою серед опитаних ветеранів/ветеранок оцінили лише 16%, медичним забезпеченням – 20%. Також кожний четвертий опитаний серед ветеранів/ветеранок зазначав потребу у психологічній підтримці та забезпеченні житлом.

Спостерігається певний дисбаланс між суспільним сприйняттям ставлення до ветеранської спільноти та їхнім відчуттям цього ставлення до себе. Попри виявлений високий рівень довіри населення до ветеранів/ветеранок російсько-української війни (92%) і впевненість, що суспільство їх поважає (77%), самі ветерани/ветеранки оцінюють повагу до себе помітно нижче: 60% вважають, що суспільство сьогодні їх поважає [2]. Неготовність інституцій певною мірою пов'язана із постійним зростанням кількості ветеранів/ветеранок, із збільшенням числа тих, хто потребує допомоги.

2) Тривалий стрес. В умовах довготривалого надмірного стресу перебувають не лише ветерани, але й члени їхніх родин, що обтяжує адаптаційні та реабілітаційні процеси тих, хто повертається з фронту. Постійні ракетні обстріли, атаки безпілотних апаратів, наслідки руйнування інфраструктури, проблеми з електропостачанням, теплом, водопостачанням, страх за своє життя і здоров'я своїх близьких тощо посилюють стрес, тривожність, знервованість цивільного населення навіть у тих регіонах, котрі знаходяться далеко від зони активних бойових дій. Перебуваючи у такому психологічному стані вкрай важко членам родини створювати належні умови для швидшої адаптації ветеранів/ветеранок, які після лікування можуть перебувати у «хиткому емоційному стані» [1]. У міжнародному дослідженні про емоційний стан молоді, джерела стресу та ставлення до роботи й життя соціологічної групи Gradus Research (лютий 2026 р., опитані працюючі мешканці міст віком 25–35 років) було виявлено, що за загальним рівнем стресу Україна значно відрізнялась від інших країн, які брали участь в обстеженні. Частка респондентів, які повідомили про дуже високий рівень

стресу, в Україні становила 44%, тоді як у Великій Британії лише 6%, у Італії, Франції і Нідерландах – 10%, у Німеччині – 16%. Тривалий вплив повномасштабної війни зумовив те, що кожні 9 з 10 молодих містян в Україні відчувають високий чи дуже високий рівень стресу [9]. Про проблеми з психічним здоров'ям внаслідок війни зізнались 16% респондентів спеціалізованого опитування з питань психічного здоров'я і психологічної допомоги під час війни, ще 9% вказали на проблеми з фізичним здоров'ям; про проблеми з психічним і фізичним здоров'ям через війну у своїх близьких повідомили відповідно 14% і 12% [10]. Отже, перед сім'ями ветеранів можуть з'являтися нові виклики, прийняти і розв'язати які в жорстоких умовах війни вкрай важко без державної (сторонньої) підтримки і допомоги. Ці виклики неодмінно впливатимуть на якість життя сім'ї.

Перебування в умовах стресу підвищує ймовірність конфліктів у родині. Кожний п'ятий респондент серед тих, хто останнім часом відчував стрес або сильну знервованість, повідомили, що причиною занепокоєння були «сімейні справи та стосунки» (окрім стресу через повномасштабну війну) [10].

3) Висока ймовірність загострення сімейних проблем. Цей виклик певною мірою пов'язаний із спричиненим війною стресом, тим не менше його доцільно розглядатися окремо, адже у родині ветерана/ветеранки могли бути напружені стосунки й раніше, у мирний період; ситуація може ускладнюватися через наявність у родині цивільних родичів з інвалідністю або ж немічних похилого віку, які потребують постійної уваги і піклування. Навіть наявність маленьких дітей за відсутності сторонньої допомоги може посилювати напруженість у сім'ї. Недаремно, на думку ветеранів, з високою ймовірністю можуть виникнути у їхньому житті після повернення з війни «конфлікти у сім'ї, родині» (71%). При чому ступінь ризику таких конфліктів для ветеранів, які повернуться з російсько-української війни, підвищувався від опитування до опитування: якщо у 2022 р. 44% опитаних (серед усього населення) вважали, що «конфлікти у сім'ї, родині» ветеранів є дуже і скоріше ймовірними, то наприкінці 2024 р. так думали вже 74%. Хоча безпосередньо «повернення та інтеграцію до суспільства ветеранів війни» як фактор «конфліктів між звичайними людьми в українському суспільстві» розглядали близько 7 % [11]. Сімейні конфлікти можуть виникати й через відчуття безпорадності через інвалідність, що також посилює психологічні проблеми ветеранів [1]. У випадках необхідності тривалого лікування неодмінно виникають фінансові проблеми

Розрив подружніх стосунків, втрата сім'ї внаслідок загибелі, шлюб, що не відбувся, тобто усі випадки, коли ветеран/ветеранка залишаються наодинці із проблемами і не мають близьких, здатних допомогти і підтримати, створюють інколи непереборні перепони для відновлення і адаптації тих, хто повертається з фронту. Родина стає «найважливішим конструктивним джерелом психологічного відновлення для поранених», а от «тим, у кого немає родини, – найважче», оскільки вони «залишаються сам на сам з проблемою» [1]. Сім'я на певний період може навіть ставати «реабілітаційним центром», адже не завжди є фінансові можливості для тривалого лікування і відновлення у спеціалізованих місцях реабілітації.

4) Недостатність або й відсутність знань щодо способу підтримки і допомоги ветерану/ветеранці у найближчого оточення. Зокрема, у суспільстві виявилися доволі поширеними, з одного боку, «стереотипи про агресивність, психічну нестабільність, схильність до залежностей та утриманські настрої ветеранів», а, з іншого боку, їх «героїзований образ», який «створює завищені очікування» [12]. До того ж «певні уявлення про інвалідність залишаються стереотипними й не оновлюються» навіть «під впливом актуальних знань або особистого досвіду» [8]. На думку 47% респондентів, військові, що були задіяні у бойових діях, наразі найбільше потребують психологічної допомоги [10].

5) Відсутність (або значна обмеженість) актуальної інформації щодо соціально-демографічних характеристик нинішніх учасників бойових дій, ветеранів та їхніх сімей, що створює виклик для розроблення і реалізації соціальної політики. Певну інформацію можна отримати з існуючих соціологічних обстежень, але вона залишається дуже обмеженою. За даними вибіркового обстеження соціально-економічного стану домогосподарств, проведеного у грудні 2023 р. – лютому 2024 р., можна зробити деякі висновки щодо домогосподарств, в яких мешкали учасники бойових дій. Таких на момент обстеження, було виявлено небагато – 2,6% загальної кількості домогосподарств. Частка домогосподарств з дітьми серед домогосподарств учасників бойових дій становила 40%, що значно перевищувало показник серед домогосподарств не учасників бойових дій (26%) (табл. 1). Серед домогосподарств учасників бойових дій менш поширеними були ті, що склалися з однієї особи, й більше представлені домогосподарства, в яких трое й більше людей проживали разом (63% проти 38% у не учасників бойових дій).

Таблиця 1. Окремі демографічні характеристики домогосподарств (ДГ) учасників бойових дій, 2024 р., розраховано за даними [13]

	Тип поселення, %		Кількість дітей в ДГ, %				Розмір ДГ, %					Частка людей похилого віку, %
	Село	Місто	0	1	2	3+	1	2	3	4	5+	
Учасники бойових дій	38	62	60	28	9	3	11	27	37	14	12	17
Не учасники бойових дій	34	66	74	18	7	2	26	36	22	11	5	26

Соціальна політика потребує вдосконалення з акцентом на сім'ю й розроблення інструментів, які здатні комплексно впливати на якість життя сімей різних типів. Хоча теорія якості життя сім'ї (Family Quality of Life, FQOL) набула найбільшого розвитку у напрямку вивчення проблем сімей з дітьми з інвалідністю чи особливими потребами, її потенціал не обмежується цією «нішею», а положення можуть бути корисними й при розробленні програм допомоги і підтримки сімей, в яких є ветерани, цивільні особи, які постраждали від війни, особи з інвалідністю (діти або дорослі члени сім'ї). Досліджуючи складові благополуччя сімей, вчені розширили концепцію індивідуальної якості життя на сім'ї, в яких є члени з особливими потребами,

що уможливило формування нового підходу. Цей підхід фактично змінює парадигму надання послуг для людей з інвалідністю, оскільки відбувається перехід «від виправлення до підтримки», «від дефіцитів до сильних сторін», «від особи до сім'ї» як фокусу впливу. Підтримка сім'ї стає вагомою саме тоді, коли зусилля зосереджуються на розвитку унікальних сильних сторін сім'ї, а не на її слабкостях [14].

Якість життя сім'ї забезпечується, коли створюються умови, за яких задовольняються потреби сім'ї, а її члени насолоджуються спільним життям як одна родина та мають можливість робити те, що для них важливо [15]. У періоди посилення зовнішніх загроз взаємна підтримка виходить на перший план. Збереження комунікації і підтримка набувають ще більшої значимості за вимушеного роз'єднання сім'ї, зокрема, за мобілізації.

Н. Зуна разом з колегами якість життя сім'ї означив як динамічне відчуття благополуччя сім'ї, колективно та суб'єктивно визначене та сформоване її членами, в якому взаємодіють індивідуальні потреби та потреби сім'ї (Zuna et al., 2010) [16]. Варто звернути увагу на декілька аспектів такого підходу. По-перше, йдеться про взаємодію індивідуальних і сімейних потреб. Визнання важливості потреб ветеранів і спрямування зусиль родини на те, щоб їх задовільнити, не означає повне «підпорядкування» цим потребам інших сімейних інтересів, діяльності, функцій. Потреби ветеранів у сім'ї є частиною сімейних потреб. Державна допомога має спрямовуватись як безпосередньо на ветерана/ ветеранку, так й на сім'ю загалом. По-друге, відчуття благополуччя сім'ї є динамічним й може змінюватися під впливом обставин, тому задоволення окремих потреб не означає, що не з'являтимуться нові проблеми і необхідність іншої допомоги. По-третє, допомога і підтримка ветеранів і їхніх сімей має базуватися як на об'єктивних (наприклад, кількість наданих послуг), так й суб'єктивних показниках (задоволеність наданими послугами, їх якість, своєчасність, обсяг, відповідність потребі). У такий спосіб можна дізнатися, наскільки ефективною є державна допомога і підтримка.

Якість життя сім'ї є багатомірним конструктом, що охоплює різноманітні сфери сімейного життя, тому комплексний підхід має враховувати таку різноманітність, включаючи й усі труднощі, з якими стикаються сім'ї, особливо у випадках, коли серед членів сім'ї є особи з інвалідністю. Однак, комплексний підхід не заперечує вимірювання окремих складових сімейного життя, окремих сімейних процесів для того, щоб краще усвідомлювати конкретні потреби конкретних сімей у конкретних послугах та підтримці, що необхідно для досягнення загальних позитивних результатів [15].

В. Юсеф, (W. Youssef) після ретельного аналізу наукових наробок визначив, що якість життя сімей охоплює не лише матеріальні, але й духовні та емоційні потреби в рамках відносин, що характеризуються розумінням, підтримкою та адаптацією до викликів. Було визначено п'ять ключових інтерактивних вимірів: сімейні стосунки, психічне здоров'я, економічний баланс, батьківський контроль, ефективна комунікація [17].

Вимірювання якості життя сім'ї має бути багатовимірним (включати різні сфери життєдіяльності ветеранів і їхніх сімей, і, відповідно, різні показники),

використовувати «методологічний плюралізм» (суб'єктивне і об'єктивне вимірювання) [18], відбуватися на різних рівнях (мікро- (окремі ветерани/ветеранки), мезо- (їхні сім'ї, громади) та макрорівні (регіон/країна)), включати різні перспективи і можливі сценарії, мати зворотній зв'язок.

Висновки. Російсько-українська війна створила нові виклики для сімей, які виконують ключову роль у «поверненні до мирного життя» й соціальній інтеграції учасників/учасниць бойових дій, і більшість з яких (сімей) матимуть у складі ветеранів/ветеранок. У нашому дослідженні були окреслені лише деякі виклики для таких сімей, що вже зараз потребують суспільної уваги і спрямування зусиль. Серед викликів найбільшими є неготовність державних інституцій до вирішення постійно зростаючих проблем забезпечення належної якості життя ветеранів/ветеранок та їхніх сімей; перебування в умовах тривалого стресу тих, хто потребує підтримки і допомоги, й тих, від кого очікують таку підтримку і допомогу; підвищення ймовірності загострення сімейних проблем і конфліктів; недостатня обізнаність членів родини щодо способу підтримки і допомоги ветерану/ветеранці, відсутність актуальної інформації щодо соціально-демографічних характеристик сукупності ветеранів тощо.

Подолання широкого спектра викликів і перепон на шляху підвищення (чи, принаймні, підтримання) якості життя сімей різного типу зумовлює необхідність комплексного підходу до формування державної політики й імплементації існуючого досвіду з різних сфер. Теорія якості життя сімей пропонує багатовимірне бачення проблематики, яке варто розширити за межі поточної сфери й застосувати при формуванні політики, зосереджуючись на розвитку унікальних сильних сторін сім'ї, а не на її слабкостях, поєднуючи індивідуально-орієнтований підхід з сімейно-орієнтованим, об'єктивні характеристики з суб'єктивними показниками у подоланні нових викликів для ветеранів/ветеранок та їхніх сімей.

Представлене наукове дослідження було виконано у рамках НДР «Комплексне наукове дослідження формування інформаційного забезпечення дослідження якості життя» (Завдання 6 «Дослідження впливу шлюбно-сімейних процесів і відносин на якість життя»). на замовлення Міністерства освіти і науки України.

1. Полек Т., Лисенко Є., Москаленко О., Султангалієв Д., Галан Л. Від поранення до повернення. Етнографічне дослідження шляху ветеранів та їхніх близьких. Київ, 2023. 139 с.

2. Український ветеранський фонд Міністерства у справах ветеранів, соціологічна група «Рейтинг» «Портрет ветерана 2025». К., грудень 2025. URL: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2025/12/Portret-veterana-2025.pdf>

3. 33-річчя Незалежності: що з українським суспільством і майбутнім? Спеціальне дослідження Gradus Research, серпень 2024. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/33rd-anniversary-independence-ukrainian-society-and-future/>

4. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Редакція від 01.01.2026, підстава - 4695-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

5. Кабінет Міністрів України «Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках». Листопад 2024 р. № 1209-р Київ. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-veteranskoj-polityky-na-period-do-2030-roku-ta-zatverdzhennia-s1209291124>

6. Слюсар, Л. (2025). Резильєнтність сім'ї в умовах довготривалої війни в Україні. Демографія та соціальна економіка, 60(2), 3–19. <https://doi.org/10.15407/dse2025.02.003>
7. Державна політика щодо ветеранів війни : аналіт. доп. / [Власенко Р. В., Гушук І. В., Жаліло Я. А. та ін.]. Київ : НІСД, 2025. 118 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.04>
8. Київська школа економіки (разом з ЮНІСЕФ в Україні та Міністерством соціальної політики України) «Національне опитування щодо сприйняття і обізнаності населенням соціальної політики в Україні», березень 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/48646/file/KSE_MoSP_UNICEF_report_Sociology_Ukr.pdf.pdf
9. Стрес в Україні та Європі: як війна змінює сприйняття життя молоддю. Дослідження Gradus Research, лютий 2026 р. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/stress-in-europe-and-ukraine-young-peoples-perceptions-of-life/>
10. Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги під час війни: хвиля 3. Аналітичний звіт. Gradus Research. Серпень 2024. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/mental-health-and-attitudes-ukrainians-towards-psychological-assistance-during-war/>
11. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Зміни громадської думки впродовж війни. Інститут соціології НАН України, 2024. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1282&page=1>
12. Соціологічна група «Рейтинг» Реабілітація в Україні (Rehab4U) Стигматизація людей з інвалідністю: результати опитування у шести регіонах України (2025). URL: <https://www.rating-group.ua/news/stigma-sep2025>
13. «Соціально-економічний стан домогосподарств України» (2024). Інститут демографії НАН України, UNICEF <https://knowledge.unicef.org/resource/socio-economic-status-households-ukraine>
14. Preethy S. (2023) Family quality of life application among older caregivers of adults with intellectual/ developmental disabilities. URL: <https://doi.org/10.1111/jppi.12475>
15. Alnahdi GH, Alwadei A, Wöltran F, Schwab S. Measuring Family Quality of Life: Scoping Review of the Available Scales and Future Directions. Int J Environ Res Public Health. 2022 Nov 22;19(23):15473. doi: 10.3390/ijerph192315473
16. Zuna N., Summers J.A., Turnbull A.P., Hu X., Xu S. Enhancing the Quality of Life of People with Intellectual Disabilities. Springer; Dordrecht, The Netherlands: 2010. Theorizing about family quality of life; pp. 241–278
17. Youssef W.Y. (2025). Family Quality of Life: A Theoretical Review of Concepts and Explanatory Models in Light of a Contemporary Analytical Perspective. International Journal of Educational and Psychological Studies, 14 (6), 890-905, <https://doi.org/10.31559/EPS2025.14.6.1>
18. Verdugo MA, Schalock RL, Keith KD, Stancliffe RJ. Quality of life and its measurement: important principles and guidelines. J Intellect Disabil Res. 2005 Oct;49(Pt 10):707-17. doi: 10.1111/j.1365-2788.2005.00739.x. PMID: 16162115

1. Polek T., Lysenko Ye., Moskalenko O., Sultanhaliev D., Halan L. Vid poranennia do povernennia. Etnohrafichne doslidzhennia shliakhu veteraniv ta yikhnikh blyzkykh. Kyiv, 2023. 139 s.

2. Ukrainykyi veteranskyi fond Ministerstva u spravakh veteraniv, sotsiolohichna hrupa «Reitynh» «Portret veterana 2025». K., hruden 2025. URL: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2025/12/Portret-veterana-2025.pdf>

3. 33-ricchia Nezalezhnosti: shcho z ukrainym suspilstvom i maibutnim? Spetsialne doslidzhennia Gradus Research, serpen 2024. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/33rd-anniversary-independence-ukrainian-society-and-future/>

4. Zakon Ukrainy «Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu». Redaktsiia vid 01.01.2026, pidstava - 4695-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

5. Kabinet Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Stratehii veteranskoï polityky na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2024-2027 rokakh». Lystopad 2024 r. № 1209-r Kyiv. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-veteranskoï-polityky-na-period-do-2030-roku-ta-zatverdzhennia-s1209291124>

6. Sliusar, L. (2025). Rezyliientnist simi v umovakh dovhotryvaloi viiny v Ukraini. Demohrafiia ta sotsialna ekonomika, 60(2), 3–19. <https://doi.org/10.15407/dse2025.02.003>

7. Derzhavna polityka shchodo veteraniv viiny : analit. dop. / [Vlasenko R. V., Hushchuk I. V., Zhalilo Ya. A. ta in.] ;za nauk. red. Ya. A. Zhalila. Kyiv : NISD, 2025. 118 s. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.04>
8. Kyivska shkola ekonomiky (razom z YuNISEF v Ukraini ta Ministerstvom sotsialnoi polityky Ukrainy) «Natsionalne opytuvannia shchodo spryiniattia i obiznanosti naselenniam sotsialnoi polityky v Ukraini», berezen 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/48646/file/KSE_MoSP_UNICEF_report_Sociology_Ukr.pdf.pdf
9. Stres v Ukraini ta Yevropi: yak viina zminiue spryiniattia zhyttia moloddiu. Doslidzhennia Gradus Research, liutyi 2026 r. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/stress-in-europe-and-ukraine-young-peoples-perceptions-of-life>
10. Psykhichne zdorovia ta stavlennia ukraintsiv do psykholohichnoi dopomohy pid chas viiny: khvylya 3. Analitychnyi zvit. Gradus Research. Serpen 2024. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/mental-health-and-attitudes-ukrainians-towards-psychological-assistance-during-war/>
11. Sotsiolohichni monitorynh «Ukrainske suspilstvo». Zminy hromadskoi dumky vprodovzh viiny. Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy, 2024. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1282&page=1>
12. Sotsiolohichna hrupa «Reitynh» Reabilitatsiia v Ukraini (Rehab4U) Styhmatyzatsiia liudei z invalidnistiu: rezultaty opytuvannia u shesty rehionakh Ukrainy (2025) URL: <https://www.ratinggroup.ua/news/stigma-sep2025>
13. «Sotsialno-ekonomichni stan domohospodarstv Ukrainy» (2024) Instytut demohrafii NAN Ukrainy, UNICEF <https://knowledge.unicef.org/resource/socio-economic-status-households-ukraine>
14. Family quality of life application among older caregivers of adults with intellectual/ developmental disabilities Preethy S. Samuel First published: 04 October 2023. URL: <https://doi.org/10.1111/jppi.12475>
15. Alnahdi GH, Alwadei A, Woltran F, Schwab S. Measuring Family Quality of Life: Scoping Review of the Available Scales and Future Directions. *Int J Environ Res Public Health*. 2022 Nov 22;19(23):15473. doi: 10.3390/ijerph192315473
16. Zuna N., Summers J.A., Turnbull A.P., Hu X., Xu S. Enhancing the Quality of Life of People with Intellectual Disabilities. Springer; Dordrecht, The Netherlands: 2010. Theorizing about family quality of life; pp. 241–278
17. Youssef , W.Y. (2025). Family Quality of Life: A Theoretical Review of Concepts and Explanatory Models in Light of a Contemporary Analytical Perspective . *International Journal of Educational and Psychological Studies*, 14 (6), 890-905, <https://doi.org/10.31559/EPS2025.14.6.1>
18. Verdugo MA, Schalock RL, Keith KD, Stancliffe RJ. Quality of life and its measurement: important principles and guidelines. *J Intellect Disabil Res*. 2005 Oct;49(Pt 10):707-17. doi: 10.1111/j.1365-2788.2005.00739.x. PMID: 16162115